

Geraadpleegde bronnen:

- *Middelburgsche Courant*, 16 en 23 december 1880, 9 juli 1881.
- *Vlissingsche Courant*, 16 en 19 december 1880.
- *Burgerlijke stand Vlissingen, overlijdensakten 1880, nrs. 274 en 278.*
- D. Schoute, 'Dr. Bolle en zijn werk', in: *Archief, vroegere en latere mededelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland, Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1926, p. 1-14.
- J.L. Kool-Blokland, 'De zorg gewogen: zeven eeuwen godshuizen in Middelburg', *Middelburg, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1990.

- *Gemeentearchief Vlissingen, Archief van de stad Vlissingen, inv.nr. 1099, briefnrs. 923, 1102, 1108 (1880) en inv.nr. 1100, briefnr. 33 (1881).*
- *Gemeentearchief Vlissingen, index op bewoners van het gasthuis.*
- *Public Record Office, Londen, Foreign Office archives, reference no. FO 238/201.*
- *Rijksarchief in Zeeland, Nieuw Archief Godshuizen Middelburg, inv.nrs. 121, 381, 382, 383.*
- *RAZ, archief Provinciaal Bestuur, 3e afdeling Commissaris des Konings, inv.nr. 2344, briefnr. 4605 en inv.nr. 2387, briefnr. 2630.*

'Een bron van levensvreugd'

Trouwen in Middelburg in de periode 1811-1922

Op 14 april van dit jaar presenteerde het Rijksarchief in Zeeland een digitale index op de huwelijksakten van Middelburg over de periode 1811-1922.* Met deze index kunnen 14.500 Middelburgse huwelijksakten gemakkelijk worden geraadpleegd. Bij de presentatie werd teruggeblikt op 111 jaar trouwen in de Zeeuwse hoofdstad. Deze historische terugblik kunt u hier in aangepaste vorm lezen.

Het grootste bestand

Middelburg is al eeuwen hét bestuurscentrum van Zeeland. In de zeventiende eeuw kende de stad haar gloriejijd als tweede stad van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De stad telde zo'n dertigdui-

zend inwoners. Vanaf het begin van de achttiende eeuw zette het verval in en in de negentiende eeuw werd er in de Zeeuwse hoofdstad veel armoede geleden. Er was wel nijverheid en industrie, maar de welvaart was minimaal. In 1800 telde de stad nog 19.000 inwoners, in 1850 waren het er 15.660. De aanleg van de kanaal- en spoorwegwerken in de jaren 1871-1873 stimuleerde de bevolkingsgroei en in 1900 telde de stad weer bijna negentienduizend inwoners. Tot en met de Tweede Wereldoorlog schommelde het aantal inwoners tussen de achttien- en negentienduizend.

In totaal zijn er in de periode 1811-1922 14.512 huwelijken in Middelburg gesloten,

per jaar variërend van 87 in 1817 tot 178 in 1920. Het aantal huwelijken nam vanaf het einde van de negentiende eeuw toe. Het Middelburgse bestand is het grootste van Zeeland: Vlissingen telde in bovengenoemde periode 10.500 huwelijken, Zierikzee 6.000, Goes 5.300 en Terneuzen 4.300.

dan wel een samenlevingsovereenkomst bij de notaris laten opmaken. Sinds vorig jaar kennen we ook het geregistreerde partnerschap. Dit biedt mensen van hetzelfde geslacht de mogelijkheid hun relatie wettelijk vast te leggen. Het kabinet heeft al vergaande plannen om partners van hetzelfde geslacht de mogelijkheid te bie-

Een nephuwelijk was dat tussen 'Rooie Jane' met een zekere Wilderom. Deze ludieke gebeurtenis vond waarschijnlijk plaats in 1914. Het trouwrijtuig is een janplezier. Rooie Jane behoorde in die tijd tot de bekende straattypen van Middelburg. (Uit: Middelburg in oude ansichten, Europese Bibliotheek, Zaltbommel 1968, p. 152)

Kiezen

Tegenwoordig kijken we heel anders tegen het aangaan van een huwelijksrelatie aan dan vroeger. In onze tijd kun je kiezen: je relatie vastleggen door middel van de huwelijksrelatie of samenleven. Je kunt

den een echt huwelijk te sluiten. Ook al kun je tegenwoordig kiezen, een relatie naar het huwelijksrecht is nog steeds populair. Toen in de jaren zeventig en tachtig het samenwonen steeds populairder werd, 'hokken' noemden we dat, werd gevreesd voor het huwelijk als relatievorm. Maar net als kinderen krijgen, is de huwelijksrelatie enorm populair. Het huwelijk vindt heel traditioneel plaats vanuit het ouderlijk huis, of na jaren te hebben samengewoond. In 1998 werden er in Middelburg 262 huwelijken gesloten en 15 geregistreerde partnerschappen. Het jaar daarvoor waren er zelfs 320 huwelijken.

De vijf Middelburgse ambtenaren van de Burgerlijke Stand laten zien dat de huwelijksluiting geen eenmansbedrijf is.

De woensdag

Een interessante vraag is op welke dag er doorgaans werd getrouwd. Tegenwoordig is vrijdag de meest populaire dag. Met het weekend voor de deur heb je dan een paar achtereenvolgende vrije dagen. In de negentiende eeuw werd er in de Zeeuwse hoofdstad voornamelijk op woensdag getrouwd. Aan het eind van de eeuw werd er ook meer en meer op vrijdag getrouwd. De meeste huwelijksluitingen vonden plaats op woensdag 11 mei 1870, toen twaalf huwelijksparen in de echt werden verbonden. De maanden mei en november waren populair. De voorkeur voor de maanden mei en november zal ongetwijfeld te maken hebben met het fenomeen Annetje-Liesjesdag. In deze maanden kregen de dienstbodes het loon van de voorafgaande maanden of gingen zij een nieuw dienstverband aan. Annetje-Liesjesdag is een waarschijnlijk een verbastering van 'licentiedag'. In onze tijd zijn de maanden mei, juni en september populair. Een van de belangrijkste redenen hiervoor is natuurlijk de grotere kans op mooi weer.

Plaats en tijd

De huidige trouwzaal in het Middelburgse stadhuis is niet altijd de plaats van huwelijksluiting geweest. Welke ruimte als trouwzaal werd gebruikt, is niet bekend. Tot 17 mei 1940 was de huidige trouwzaal de ruimte van de hoge en lage vierschaar. Wellicht kunnen lezers van De Wete dit vertellen.

Niet altijd stonden bruidegom en bruid samen voor de ambtenaar van de Burger-

lijke Stand. Men kon ook met volmacht, met de handschoen trouwen. Vaak was de bruidegom verhinderd aanwezig te zijn. Hij zat in Nederlands-Indië of op zee. In de periode 1811-1922 zijn 21 paren met de handschoen getrouwd.

Een huwelijksluiting was, en is nog steeds een belangrijke sociale gebeurtenis die niet alleen de direct betrokken man en vrouw aanging. De wederzijdse familie werd er ook bij betrokken. De huwelijks-partner moest worden geaccepteerd en worden opgenomen in de familie. Familieleiden traden vaak op als getuige van de huwelijksluiting.

De voorbereiding voor de huwelijksluiting kostte vroeger veel tijd. Er was voor de sluiting een aantal akten nodig: doop- of geboorteakten van man en vrouw (vaak uit een andere gemeente afkomstig), het bewijs van huwelijksafkondiging, overlijdensakten van de ouders (en in een aantal gevallen ook die van de grootouders) en een certificaat aangevende dat de man aan de verplichtingen voor de Nationale Militie had voldaan. Niet alleen duurde het lang voordat men al deze akten uit dikwijls verafgelegen plaatsen bij elkaar had, ook waren er aan de verwerving ervan kosten verbonden. De ingeleverde akten worden als bijlagen bij de huwelijksakten gevoegd. In het begin van de negentiende eeuw was het trouwen voor de armen kosteloos, om te voorkomen dat zij uit geldelijke overwegingen niet zouden trouwen. Politici uit die tijd beweerden dat de kosten voor de huwelijksluiting voor veel personen redenen waren om maar vrijgezel te blijven. In onze tijd kost trouwen ook veel geld. Bij de gemeente Middelburg ben je f 470,- kwijt voor een huwelijksluiting. Op zaterdag betaal je het dubbele. En dan nog de

mooie jurk, het driedelig pak, de fotograaf, het feest en de huwelijksreis: tegenwoordig worden kosten nog moeite gespaard.

Er wordt wel eens gezegd: “Vroeger trouwde iedereen.” Dat is natuurlijk niet waar, maar in de negentiende eeuw trouwde 85 procent van de mannen en vrouwen. Van de generatie die in het begin van de twintigste eeuw werd geboren, trouwde maar liefst 90 procent.

De gemiddelde huwelijksleeftijd in Nederland is in de vorige eeuw maar anderhalf jaar gedaald: omstreeks 1820 bedroeg de gemiddelde huwelijksleeftijd voor de mannen ongeveer 28,5 jaar en voor de vrouwen ongeveer 26,5 jaar. Maar er waren verschillen per sociale klasse, tussen steden en het platteland en tussen de regio's. In Zeeland was de gemiddelde huwelijksleeftijd over de periode van 111 jaar 26,5 voor de man en 24,7 voor de vrouw. Lager dus dan het landelijk gemiddelde. In Middelburg was de gemiddelde leeftijd van de bruidegoms over de gehele periode precies 30 jaar. De gemiddelde leeftijd van de bruiden bedroeg precies 28 jaar. De reden waarom deze gemiddelden in Middelburg zoveel hoger waren, is dat de hogere klassen, die in Middelburg vrij groot waren, later huwden. Mogelijk hertrouwden ook weduwnaars en weduwen in de stad sneller dan op het platteland.

Hoe ouder hoe gekker

Hoe keek men tegen het huwelijk aan? In de negentiende eeuw waren er huwelijks-gidsen om echtparen te wijzen op de verplichtingen die zij als echtgenoten en ouders hadden. Deze gidsen werden overwegend voor de burgerij geschreven. Hierin werd benadrukt dat voor een gelukkig huwelijk een weloverwogen partnerkeuze

geboden was. Overeenstemming van principes, stand en geloof, alsook verenigbaarheid van karakters waren absoluut noodzakelijk voor een goed huwelijk. Man en vrouw mochten elkaar in leeftijd niet veel ontlopen, met het oog op de ‘regulering van de geslachtsdrift’.

In de wet was de minimumleeftijd voor huwelijksluiting gesteld, maar ook in de maatschappij heersten opvattingen over de geschikte leeftijdperiode om te huwen en over het leeftijdsverschil tussen bruidegom en bruid.

In de periode 1811-1838, toen de *Code Civil* (uit de Franse Tijd) nog van kracht was, konden een man beneden de achttien en een vrouw beneden de vijftien geen huwelijk aangaan. De koning kon wegens gewichtige redenen dispensatie verlenen. Een man beneden de 25 en een vrouw beneden de 21 hadden bovendien voor het aangaan van een huwelijk toestemming van hun vader en moeder nodig. Het in 1838 ingevoerde *Burgerlijk Wetboek* bepaalde dat de minimale huwelijksleeftijd van de man achttien bleef, die van de vrouw kwam op zestien jaar. Een verzoek om dispensatie bleef mogelijk. Krachtens een artikel in het Burgerlijk Wetboek konden personen die de meerderjarigheids-grens nog niet hadden bereikt – deze grens was uiteindelijk op 23 jaar gesteld – zonder toestemming van hun ouders niet huwen. Kinderen die 23 jaar waren en dus meerderjarig, maar nog geen 30, waren ook verplicht om voor het aangaan van een huwelijk toestemming van hun ouders te vragen. Wanneer zij die toestemming niet hadden verkregen, konden zij de tussenkomsst van de kantonrechter inroepen. Deze verplichting werd pas per 1 januari 1970 vervallen verklaard.

Bij wet van 6 februari 1901, ingegaan op 1 december 1905, werd de nieuwe meerderjarigheidsgrens ingevoerd. Slechts personen jonger dan 21 jaar hadden vanaf dat moment nog toestemming nodig van de ouders voor het aangaan van een huwelijk. De jongste bruid in Middelburg was Maria van Eenennaam. Zij trouwde op 28 september 1838 op 15-jarige leeftijd (zij werd zes dagen later 16) met de 24-jarige Jan Hengst. Het was geen gedwongen huwelijk, dus moet het wel een ontzettend hartstochtelijke liefde zijn geweest.

In Middelburg trouwden de meeste mannen tussen 21 en 30 jaar. De grootste groep vormden de 24-jarigen (9 procent). De meeste bruiden waren tussen de 20 en 28 jaar oud. Ook bij hen was de leeftijd van 24 de meest populaire (ook 9 procent).

Er is geen maximumleeftijd aan de huwelijkssluiting. Een groot aantal weduwnaars en weduwen gingen een tweede, of zelfs een derde relatie aan. Van de bruidegoms tussen de 40 en 49 jaar oud was 56 procent weduwnaar (652 van de 1.158). Van de leeftijdsgroep 50 tot en met 59 91 procent (529 van de 580), van de 60- tot en met 69-jarigen ook 91 procent (185 van de 204), terwijl van de oudste groep van 70-86 jaar 96 procent als weduwnaar een nieuwe relatie aanging (48 van de 50). Bij de weduwen waren de percentages voor de leeftijdsgroep 40-49: 39 (401/1.024), voor de vijftigers 58 (181 van de 311), voor de zestigers 77 (53/69) en voor de zeventigplussers 85 (6 van de 7).

Het aangaan van een relatie op latere leeftijd bood zekerheid, er was vaak nog minder sprake van een romantische liefde. Overhaaste of gedwongen huwelijken kwamen vaak voor, vooral in de arbeidersklas-

se. De historisch-demografische literatuur laat zien dat in Zeeland vaak sprake was van een gedwongen huwelijk, vooral in protestantse kringen. Het 'moetje' kan ook een pressiemiddel richting de ouders zijn geweest.

Een voorbeeld van een gedwongen huwelijk was dat tussen de zestienjarige John James Washington Taijlor, student in de chirurgie, geboren in New York, en Jacoba in 't Anker, 30 jaar oud. Zij trouwden op 10 januari 1822. Duidelijk een 'moetje', want op 15 augustus van dat jaar werd hun zoon, John Adam, geboren. De Amerikaanse student was de jongste bruidegom in Middelburg.

Met een bepaalde regelmaat hadden bruidegom en bruid voordat zij trouwden al een of meer kinderen. Deze moesten bij de huwelijksvoltrekking worden erkend. In de periode 1811-1922 werden meer dan driehonderd kinderen erkend bij de huwelijkssluiting. Vooral in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw kwam dit veelvuldig voor, voornamelijk bij de arbeidersklasse. Twee huwelijksparen hadden voor hun huwelijk al zes kinderen.

De huwelijksmarkt

Hoe zag de Middelburgse huwelijksmarkt eruit? Het kiezen van een partner en het aangaan van een huwelijk waren gehouden aan enkele ongeschreven regels. De partner moest ongeveer dezelfde leeftijd hebben, uit de buurt komen, het liefst uit dezelfde woonplaats of geboortestreek en van dezelfde geloofsrichting en dezelfde sociale klasse zijn.

● **Leeftijd**

In de negentiende eeuw bestonden duidelijke ideeën over het moment waarop man-

nen en vrouwen rijp werden geacht voor het huwelijk. De leeftijd waarop men diende te trouwen was bepaald tussen het twintigste en dertigste levensjaar. 'Te vroege' huwelijken werden te gevaarlijk geacht voor de gezondheid van man en vrouw, terwijl 'te late' huwelijken als onnatuurlijk of onzedelijk werden beschouwd. Huwelijkskandidaten dienden in staat te zijn zelfstandig de kost voor het gezin te verdienen en hun persoonlijkheid en karakter dienden gevormd te zijn. Dit waren min of meer de criteria voor de volwassenheid. Pas als men aan deze criteria had voldaan, kon men zich een huwelijk veroorloven. Tegelijk betekende dit dat de huwelijksleeftijd flexibel was.

De hogere burgerij en de boeren trouwden later dan het gemiddelde (28 jaar voor de mannen en 25 voor de vrouwen), terwijl de geschoolde en ongeschoolde arbeiders iets vroeger trouwden (mannen 26, vrouwen 24). In het algemeen huwden mensen wanneer zij een levensstandaard voor hun gezin konden realiseren die overeenkwam met wat zij van huis uit gewend waren. Pas als je een gezin kon onderhouden, ging het stoplicht op groen. Mannen uit de elite moesten niet alleen langer studeren voor zij de gewenste positie hadden bereikt, maar er moest ook nog een tijd verdiend en gespaard worden. Ook bij de boeren kon het wachten op het erfdeel ertoe leiden dat het huwelijk uitgesteld werd. Materiële omstandigheden speelden dus een belangrijke rol bij de leeftijd waarop men trouwde.

Toch werd het lange wachten van de hogere klassen voordat men een huwelijk kon aangaan niet altijd positief beoordeeld. De arts N.B. Donkersloot verzuchtte hierover: "Men wikt en weegt, men cijfert en verge-

lijkt, zoolang, tot de kiem der hartstogt langzamerhand in de wortel eener koude berekening ontaard is."

Dit gold ook voor het winkel- en kantoorpersoneel. De aanvangssalarissen van deze werknemers waren zo laag dat zij jaren moesten sparen. De meesten hadden voor ze uiteindelijk in het huwelijk konden treden een langdurige verlovingstijd achter de rug.

Ook de militaire dienstplicht werkte vertragen op de huwelijksluiting. Het was aan dienstplichtigen beneden de veertig jaar niet toegestaan in het huwelijk te treden voordat zij aan de verplichtingen van de dienstplichtwet, hetzij door dienstvervulling, hetzij door vrijstelling, afkeuring of plaatsvervangende hadden voldaan. Eenmaal onder de wapenen moesten dienstplichtigen indien zij wilden trouwen, toestemming vragen aan hun commandant. De arbeidersklasse trouwde veel roekeloz. De armoede was groot en de verkeringstijd was kort. Ondanks de bezorgdheid van politici en economen over dit verschijnsel, bleef dit gedrag hardnekkig standhouden. De econoom O.G. Heldring verwoordde dat heel treffend: "Konde men de armen slechts zoo ver brengen, dat zij bedachten, wat het kosten moet om getrouwd zijnde door de wereld te komen, zij zoude nadenkend worden. Maar de meeste arme huisgezinnen zijn zoo wild, zoo onverstandig, zoo ligtzinnig, dat er volstrekt geen nadenken, geen bedaard overwegen van eene zaak in gevonden wordt." Hij zei ook dat het huwelijk voor deze mensen een gevaarlijke onderneming was. Er werd zelfs een verband gelegd tussen armoede en te vroeg trouwen.

Maar aan de andere kant stimuleerde de overheid vroegtijdig trouwen: jonge gezin-

nen die armlastig waren, kregen eerder hulp van Burgerlijke Armbestuur of diaconie en ongehuwden werden zwaarder belast voor de inkomstenbelasting. “Zonder de minste zorg voor de toekomst, zonder in het bezit te zijn van eene enkele penning tot oprigting van een huishouden, bukt zich de behoeftige jongeling vrijwillig

arbeid, geen straal van poëzie breekt door in de geestelijke dampkring, waarin zij meest vertoeven. Maar ginds, in dat kleine vertrek, in die achterbuurt der stad, waar de arbeider, vermoeid van zijn werk zich heen spoedt, daar vindt hij wat kleur en poëzie schenkt aan zijn leven.” Dan waren er nog de vooroordelen ten

onder het voor hem zoo knellende huwelijksjuk,” aldus Heldring. In de loop van de negentiende eeuw kwam er meer begrip voor de verschillen in huwelijksleeftijd tussen arbeiders enerzijds en burgerij anderzijds. Voor de lagere klassen was het huwelijk van levensbelang. De econoom Pierson (later minister-president geworden) schreef: “Hoevelen zijn er niet, wien het huwelijk de eenige bron van levensvreugd ontsluit. Eentonig is hun

Huwelijksfoto van Cornelis Dirk Snoep (26 jaar) en Suzanna Maria Leonora Daman (23 jaar), gehuwd te Middelburg op 13 mei 1903. Zij behoorden tot de hogere klasse. De bruidegom was ijzerfabrikant, de bruid had geen beroep. (Gemeentearchief Middelburg, Familiearchief Snoep, inv.nr 18a)

aanzien van het leeftijdsverschil tussen bruidegom en bruid. Grote leeftijdsverschillen tussen mannen en vrouwen werden

bekritiseerd met gezegden als: “Jong met jong en oud met oud, dient het best te zijn getrouwd.” Over mannen die huwden met veel jongere vrouwen werd gezegd: “Een jonge vrouw is eens ouden mans doods-kist.” Het huwelijk met een weduwe werd ook negatief beoordeeld.

Huwelijksrelaties tussen een jonge man en een oudere vrouw of een oudere man en een jonge vrouw worden verstandshuwelijken genoemd. In de loop van de negentiende eeuw neemt het aantal van dergelijke relaties behoorlijk af. Oudere vrouwen zouden aantrekkelijk zijn geweest wegens hun spaargeld en hun ervaring die in een bedrijf nodig kon zijn. De opkomst van de romantische liefde in de loop van de negentiende en in de twintigste eeuw deed het aantal verstandshuwelijken dalen. Overigens zijn dergelijke huwelijken in Zeeland nooit erg belangrijk geweest. Vóór 1900 was 3,2 procent van alle huwelijken tussen een weduwe en een jongeman, tussen een weduwnaar en een jonge vrouw 7,2 procent. In Middelburg komen we in 1838 (29 maart) een huwelijk tegen tussen de 24-jarige Jan Peek en de 70-jarige Geertruijt Smits en op 19 december 1816 trouwt de krasse knar Cornelis Brouwer op 86-jarige leeftijd met de 55-jarige Janna de Plaa. Hij is tevens ook de oudste bruidegom in Middelburg. De oudste bruid was Maria Therese Carlier. Zij trouwde op 16 augustus 1827 op 78-jarige leeftijd met de 59 jaar oude Jan de Bree. Zij waren beiden eerder gehuwd geweest.

Een mooi voorbeeld van twee mensen die hetzelfde beroep hadden is het huwelijk tussen Abraham Baljé en Johanna Jacomina Malgo op 14 oktober 1891. Zij waren beiden straatwieder. Is hier sprake geweest van een romantische liefde?

● *Afkomst*

Wat afkomst betreft trouwde men over het algemeen binnen de eigen sociale klasse. In de Zeeuwse hoofdstad waren alle klassen vertegenwoordigd: de grote burgerij (militairen, adellijke personen), kleine burgerij (winkeliers, ondernemers, zelfstandige ambachtslieden) en intellectuele beambten, een zelfstandige boerenklasse, en de arbeidende klasse bestaande uit handwerkslieden en fabrieksarbeiders en losse en ongeschoolde arbeiders. Dan was er nog het zogenaamde lompoproletariaat en mensen zonder beroep of gepensioneerden.

Het kwam natuurlijk wel eens voor dat bruidegom en bruid uit verschillende klassen met elkaar trouwden. In het Middelburgse bestand duikt dit sporadisch op. Een voorbeeld van een huwelijk tussen een werkgever en een werknemer, en dus ook tussen twee verschillende klassen, is mogelijk dat van de apotheker Martinus van den Abeel. Op 30 maart 1864 trouwt hij op 60-jarige leeftijd met zijn mogelijke huishoudster, de 54-jarige Petronille Philippine Rombout. Op 18 december 1867 trouwt hij voor de tweede keer, als weduwnaar, met de 25-jarige huishoudster Maria Magrietha Kwekkeboom.

● *Herkomst*

Een huwelijkspartner uit dezelfde woon- of geboorteplaats had de voorkeur. “Vrijt daar ge zijt” was de uitdrukking. Men kan zich voorstellen dat dit voor de dorpen meer gold dan voor de stad Middelburg. Toch blijkt een groot aantal geboren Middelburgers met elkaar te trouwen. Over de periode 1811-1922 is de helft van het aantal bruidegoms in Middelburg geboren (7.456) en tweederde (9.142) van het aantal bruiden.

Vooral bij de bruidegoms komen we veel personen van elders tegen. Niet alleen van de dorpen van Walcheren, of van Vlissingen, maar ook van buiten het eiland en zelfs van buiten de provincie. Steden als Amsterdam, Rotterdam, Leiden, Delft, Gouda en Breda leverden een groot aantal mannelijke huwelijkspartners. Meestal zijn het handelslieden, hoger fabriekspersoneel, militairen, ambtenaren en schippers. Van Walcheren waren veel jonge vrouwen afkomstig die als dienstbode of werkvrouw werkten. Ruim 3.200 bruiden waren werkzaam als dienstbode. Het overgrote deel van de bruiden had geen beroep, of werd aangeduid als 'particuliere' (samen zo'n 11.500).

Veel geboren en getogen Middelburgers waren werkzaam als middenstanders en kleine ambachtslieden. Opmerkelijk is het grote aantal bruidegoms dat als timmerman werkzaam was (775), als kleermaker (415) en als schoenmaker (384). Ook mannelijke buitenlanders gingen op vrijersvoeten in de stad. De meesten kwamen uit Engeland, Frankrijk, Duitsland, Noorwegen en Zweden. De Middelburgse arbeiders trouwden, net als hun vakgenoten in de overige delen van Zeeland, het meest met partners van de eigen klasse. Ambtenaren, notabelen en handelaren waren minder gebonden aan hun stand en aan de herkomst van hun partner.

Slordigheidjes

Tijdens de invoerwerkzaamheden van de Zeeuwse huwelijksakten, maar ook bij het raadplegen van de akten wordt regelmatig geconstateerd dat de ambtenaren van de Burgerlijke Stand, of de ambtenaren ter gemeentesecretarie fouten maakten bij het opstellen van de akten. Een vrouw wier

beroep in 1841 'schildersknegt' is, lijkt een foutje dat in het stadhuis is gemaakt. In 1904 wordt van de bruid opgetekend dat zij tandarts is. In hoeverre is dit waar, of hebben we hier met de eerste vrouwelijke tandarts te maken? Niet altijd is de geboorteplaats van de echtelieden juist gespeld. Zeker niet als het een buitenlandse plaats betrof waarvan ze in Middelburg nog nooit hadden gehoord. De geografische kennis van de ambtenaren van de Burgerlijke Stand in de dorpen was echter nog minder.

Andere omissies in de huwelijksakten komen voort uit het feit dat echtelieden niet altijd volledige informatie gaven over hun eigen persoon. Geboortedatum en geboorteplaats zijn dan onbekend. Vooral in de eerste jaren van de Burgerlijke Stand komt dit veelvuldig voor.

Echtscheidingen

Vroeger werden aanzienlijk minder huwelijken door echtscheiding ontbonden dan tegenwoordig. In onze tijd strandt één op de drie à vier huwelijken.

In de periode 1811-1922 vonden er te Middelburg 260 echtscheidingen plaats. Op het platteland vonden nauwelijks echtscheidingen plaats. Daar was een grotere sociale controle. Het aantal echtscheidingen nam in de loop van de negentiende eeuw toe doordat men makkelijker kon verhuizen. De historisch-demograaf Van Poppel heeft uitgerekend dat in de negentiende eeuw een huwelijksontbinding plaatsvond gemiddeld na bijna dertien jaar huwelijk. Echtscheidingen werden afzonderlijk geregistreerd in een register van echtscheidingen, dat als bijvoegsel bij het register van huwelijksvoltrekkingen was gevoegd. Ook werd in de kantlijn van de

huwelijksakte, een zogenaamde kantmelding, in rood geschreven dat het huwelijk door echtscheiding was ontbonden, door welke rechtbank en wanneer.

De eerste echtscheiding in Middelburg ten tijde van de Burgerlijke Stand vond plaats in 1816, die tussen Reinier van Dijk en Elisabeth de Herre. Uit het vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg van 20 maart 1816 blijkt dat overspel door de man de reden was. In november van dat jaar komt de tweede echtscheiding voor en vervolgens vanaf 1820 elk jaar of om de twee jaar wel een, soms twee. Vanaf 1852 neemt het aantal echtscheidingen per jaar toe. In 1922 zijn het er al zeven. Het percentage echtscheidingen in de Zeeuwse hoofdstad over de periode 1811-1922 bedraagt 1,8 procent. Gemiddeld strandt er in Middelburg over de periode 1811-1922 één op de 55 huwelijken. In Middelburg werden er in 1997 63 echtscheidingen ingeschreven.

Slot

Of het huwelijk voor ieder echtpaar dat in Middelburg voor de Burgerlijke Stand is getrouwd een bron van levensvreugde is geweest, vertellen de akten van huwelijksvoltrekking niet. Het zijn momentopnamen. Voor velen was het huwelijk een stukje vastigheid en zekerheid in het leven en dat is iedereen, in welke tijd hij of zij ook leeft, gegund.

Leo Hollestelle

** De digitale index van de Middelburgse huwelijksakten is onderdeel van de Zeeuwse digitale index op de huwelijksakten over de periode 1811-1922 (Zeeuws-Vlaanderen al vanaf 22 september 1796). Vrijwilligers van het Rijksarchief in Zeeland (vanaf 1 januari 2000 Zeeuws Archief) werken aan de invoer van 175.000 huwelijksakten. Ook bij andere rijksarchieven wordt aan het indiceren van genealogische bronnen gewerkt. Via Internet (www.archief.nl) kunt u de huwelijksakten van een groot aantal provincies raadplegen. De Zeeuwse huwelijksakten, waaronder natuurlijk ook de Walcherse, kunt u vanaf 1 januari 2000 raadplegen in de studiezaal van het Zeeuws Archief.*

Geraadpleegde bronnen:

- Rijksarchief in Zeeland: Registers Burgerlijke Stand Middelburg.
- Frans van Poppel, 'Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19e en vroeg 20e eeuw', Wageningen 1992 (A.A.G. bijdragen 33).
- Jan Kok, 'Vrijt daar ge zijt, partnerkeuze in Zeeland tussen 1830 en 1950', in: *Zeeland* 7/3 (1998), pp. 131-143.